

PSIXOLOGIYADA MOTIVLER HÁM OLARDI TOPARLARĜA AJIRATIV

Turdimuratova Nesibeli Bazarbay qızı

Qaraqalpaq Mamleketlik Universiteti Kórkem-oner fakulteti

Àmeliy psixologiya baĝdari.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.12739853>

Anotatsiya. Bul maqalada psixologiyada motivler hám olardi toparlarĝa ajirativ haqqında sóz etilgen.

Gilt sóz: motiv, psixologiya, sub`ekt, motivatsiya, maqset, harakat.

MOTIVES IN PSYCHOLOGY AND THEIR CLASSIFICATION INTO GROUPS

Abstract. This article talks about motivations in psychology and their classification into groups.

Key words: motive, psychology, subject, motivation, goal, action.

МОТИВЫ В ПСИХОЛОГИИ И ИХ КЛАССИФИКАЦИЯ НА ГРУППЫ

Аннотация. В данной статье говорится о мотивах в психологии и их классификации на группы.

Ключевые слова: мотив, психология, субъект, мотивация, цель, действие.

Motiv- bul sub`ekttiń mıtájliklerin qanaatlandırıwǵa baylanıslı qanday da bir xızmetke túrtki boladı. Sonday-aq motiv degende háreket hám qılıqlar sebebi, sub`ektti aktivlikke úndewshi ishki hám sırtqı sharayatlar túsiniledi. Eń kóp tarqalǵan anıqlama boyınsha motiv-bul insandı xızmetke úndewshi kúsh, sebep yamasa mıtájlikler jıyındısınan ibarat. Psixologiya páninde motiv hám motivatsiya kategoriyalari shaxs dúzilisiniń negizi bolip esaplanadı. Sovet psixologiyasında olardi xızmetke baylanistirip, shaxs mashqalası menen uyǵınlastirip hám ustanovka menen baylanisliligi boyınsha izertlengen. Sol múnásibetlerge kóre olarǵa berilgen táriypler de reńbe – reń bolip esaplanadı.

“Is – háreketke hám xızmetke úndewshi shaxstıń anlangan ózgesheligi esaplaniwshi, mıtájlikti sáwlelendiriwdiń joqari forması sipatında payda bolıwshi ishki túrtki motiv dep ataladı”.

Bul orında úndewshi túrtki mıtájlikti qanaatlandırıwǵa umtiliw sipatında kórsetiledi.

Bizińshe, qarim – qatnas, is – háreket hám xızmet motivleriniń jıynaǵı motivatsiya delinedi. “Motivatsiya shegarası” túsiniǵı shaxstıń áhmiyetli bólegi, onıń negizi sipatında belgili tártiptegi motivlar sistemasin túsintiriwshi element sipatında analiz qilinadi. “Motivatsiya shegarası” túsiniǵı motivatsiyani sistemaliliq ierarxik túsiniwdi sáwlelendiriwshi shaxs motivleri ekenliginiń ruxiy dúzilisin xarakterlewde qollaniladi. Motivler mıtájlikler negizinde júzege keledi, rawajlanadi hám qalıplese. Biraq mıtájlik payda bolıwi menen bir waqıtta onıń qalıplesiw basqishlarına uqsalǵan dárejelerin basıp ótiw arqalı motiv júzege keledi.

Motiv usi negizde júzege kelip, turaqlasip, mıtájliktiń bekkemleniwine járdem beredi hám óz náwbetinde mıtájliklerdiń turaqlasiwi motivatsiyaniń nátiyjeli qalıplesiwin támiyinlewge xızmet etedi. Motivler mıtájliklerdi sáwlelentiriwshisi, háreket hám xızmettiń basqariwshisi bolǵanlıǵı sebepli olardi shaxstıń dinamik ózgesheligi quramina kirgiziw múmkin. Motivler mine sol sebepli shaxstıń baǵdarlanganlıǵı, maqsetke umtilǵanlıǵı menen óziliksiz baylanisli.

Baǵdarlanganlıq motivqa qaraǵanda keńirek kólemge iye bolǵan túsiniq esaplanadı. V.I.Kovalev tárepinen usinilǵan motivlerdi tiplerge ajirativ XX ásir psixologiya pání ushin úlken

áhmíyetke iye. Motivatsiya-insandı xızmetke úndewdıń quramalı sisteması bolıp, ol ózinde mútájliklerdi, motivlardı, qızıǵıwshılıqlardı, ideallardı, umtılıwlardı, ustanovkalardı, emotsiyalardı, normalardı, qadriyatlar jıyındısın birlestiredi. Solay etip, teoriyalıq izertlewler nátiyjesi boyınsha este saqlaw protsessine, matematikalıq kónlikpegerge, tildiń qubılısların analizlewge, reaksiya tezligine, logikaǵa, unamlı tásirin tiygizedi hám oylawdıń túsinik formasın rawajlandıradı. Jáhán psixologiyası pániniń teoriyalıq oylawlarına hám ózimindiń shaxsiy maǵlıwmatlarımızǵa tiykarlanıp, motivlerdi tómendegi dúrkimlerge ajiratiwdi tiyis dep oyladiq.

I. Shaxstiń sotsial iqtiyajları menen birlesken, olardıń mánisi ólshemi arqalı ólsheniwshi motivler:

1) dúnyaqarasqa tán, baylanisli bolǵan ideyalıq motivler
2) ishki hám sirtqi siyasatqa bolǵan múnásibetin sáwlelendiriwshi, shaxsiy pozitsiyani sáwlelendiriwshi siyasiy motivler;

3) jámiyettiń ádep-ikramlılıq normalari, printsipleri, turmis tárizi, etnopsixologiyalıq ózgesheliklerine tiykarlanıwshi ádep-ikramlılıq motivler;

4) barlıq gózallıǵına qaraǵanda iqtiyajlarda inikos etiwshi nafasat motivleri;

II. Payda bolıwi, shártlengenlik deregi boyınsha uliwmalqqa iye bolǵan, basqariw hám basqariliw ózgesheligi motivler:

1) keń qamtilǵan sotsial motivler (watanparwarlıq, pidayiliq, altrustikalıq);

2) toparlıq, jámáátlik, uliwmainسانیylik motivler;

3) xızmet dúzilisi, mánisi hám dúzimine baǵdarlanǵan protsessual motivler;

4) xızmet ónimin bahalawǵa, maqsetke erisiwge móljellengen xoshametlew, siylik motivleri;

III. Xızmet túrleri mánisin ózinde sáwlelendiriwshi motivler:

1) sotsial-siyasiy waqiyalıqlardı sáwlelendiriwshi motivler;

2) kásiplik tayarlıq hám sheberligin ózinde kórsetiwshi motivler;

3) oqiwǵa, biliwge, (kognitiv), dóretiwshilikke (kreativ) tán motivler ;

IV. Payda bolıw ózshgesheoligi, múddeti, turaqlılıǵı menen uliwmalıqqa iye bolǵan motivler:

1) barqulla, úzliksiz, longityud ózgesheligi motivler;

2) qisqa múdetli, bir lahzalı, bir zumlik hám sekundlik motivler;

3) uzaq múdetli, waqıt jjet ispegenliginen azat, xatirjam qatti-háreketleri talap etiwshi motivler;

V. Payda bolıwi, keshiwi sur`ati bioquvvat penen ólsheniwshi motivler:

1) kúshli, qúdretili, tásir ortasındaǵı shıjoatlı motivler;

2) payda bolıwi, keshiwi orta súretli motivler;

3) júzege keliwi, keshiwi tómén, bos, kúshsiz, turaqsız motivler;

VI. Xızmette, qarim-qatnasta hám qatti- hárekette payda bolıw ózgesheligi, qásiyeti hámde sipatin sáwlelendiriwshi motivler :

1) aniq waqiya bolıwshi real motivler;

2) zárúrlık, joqari talap hám iqtiyajlarda sáwleleniwshi aktual motivler;

3) múmkinshilik (potentsiya), zapas (rezerv), jasirin (latent) ózgesheliklerin ózinde jiynaǵan motivler;

VII. Sáwlelendiriw dárejesi, sipati qarasinan ierarxiya payda qiliwshi motivler.

- 1) biologiyaliq motivler;
- 2) psixologiyaliq motivler;
- 3) joqari psixologiyaliq motivler

Maqsetke erisiw teoriiyası hár túrli kásip iyeleri xizmeti motivlerin úyreniwde motivler xarakterin biliw hám olardi ógertiriw mashqalası áhmiyetke iye. Sonday motivlerden biri hár qiyli xizmet tarawlarında da jetiskenlikke erisiw motivi bolip, bunday teoriyanıń tiykarshilari amerikalıq alimlar D.Makklelland, D. Atkinson hám nemis alimi X.Xekxauzenler esaplanadı.

Olardıń pikirinshe, adamda túrli jumislardi orinlawdi támiyinlewshi tiykarinan eki túrdegi motiv bar: jetiskenlikke erisiw motivi hámde áwmetsizliklerden qashiw motivi. Adamlar da anaw yamasa minaw túrdegi xizmetlerge kirisiwde qaysi motivke mólsher qiliwlarına qarap pariqlanadı.

Misal ushin, tek ǵana jetiskenlik motivi menen isleytuǵınlar aldinnan isenim menen sonday jumis baslaydı, ne qilip bolsa da jetiskenlikke erisiw olar ushin joqari maqset boladı. Olar ele jumisti baslamay turip, jetiskenliklerdi kútedi hám sonday jumisti ámelge asirsa, adamlar olardıń barliq háreketlerin maqullaytuǵınligin biledi. Bul jolda olar tek ǵana óz kúsh hám imkaniyatlarına ǵana emes, bálkim barliq sirtqi imkaniyatlar – tanis – bilisler, qarejet siyaqli faktorlardan paydalanadı.

Bul teoriyaǵa muwapıq, insan motivatsiyasınıń úsh faktor birlesip belgileydi: erisiw maqseti, tásirshenlik hám buǵan erisiwdegi minez-qulıq. İnsan motivatsiyasınıń biliw ushin, ol ushin áwmet hám áwmetsizlik ne ekenligin túsiniw kerek. Batista derlik barliq adam jaslıǵınan shaxsiy utis hám jetiskenliklerine intiliw ruwhiynda tárbiyalanadı. Bul ruwx olarda mıtájlik dárejesinde boladı. Jetiskenlik olarda baraqulla keleshekke qaratılǵan boladı. Sonisi itibarǵa ilaǵıqlı, bul jetiskenliklerge shaxs óz miyneti, oqıwi hám waqtında qarejet ajratıw arqalı erisiwin jaqsı biledi.

Bunda olardıń ata – anaları júdá úlken rol oynaydı. Balasınıń áwmetli bolıwin qálegen ata – anna jas waqtınan baslap onnan erkinlikti talap etedi, sol sebepli bala jaslıǵınan – aq óz kúshine iseniwi kerekligin túsiniw baradı, erisken hár bir jetiskenliginen quwanadı hám ózine isenimi artadı.

Bizde ayırım waqıtlari sonday boladı, biz Balanı basqalarǵa qarap órnek alıwǵa, anası islep Bergen máselesi menen mektepte jaqsı baha alıp, onnan ózi maqtanıp júriwiniń gúwasi bolamız.

Bunday jandasiw balanı basqalar kúshine isenetuǵın, qanday jumisti bolsa da úlkenlerdiń jol – jobası menen orinlawǵa úyrenip qaladı. Bundaylar, waqti saati kelip, shańaraǵı, jumisi bolǵanda baraqulla jumisti baslamay turip, onıń jaman aqibeti bolmaspa eken, degen oy menen qaweterlenetuǵın bolıp qaladı. Demek, áwmetsizliklerden qashiw motivine tayanǵan shaxslarda birinshilerden pariqlı, jumisti baslawdan aldın ne bolsa da áwmetsizlikke duwshaker bolmasliqti oylaydı. Sol sebepli olarda kóbirek isenimsizlik, jetiskenlikke erisiwge isenbeslik, pessimizmge uqsaqan halatlar baqlanadı. Sonliqtan bolsa kerek, aqir – aqibet olar báribir áwmetsizlikke ushirap, “ózi sirá áwmetim júrispeytuǵın adamman da” degen sheshimge keledi. Eger birinshi tiptegi shaxslar bir jumisti nátiyjeli tamamlaǵannan soń, kóterinki Rux penen ekinshi jumisqa kirissey, ekinshi tip wákilleri hár qanday jumisti tamamlaǵannan soń onıń nátiyjesine qaramastan ruxiy túskenlikke tetúsedı.

Amerikalıq alim Kvinn Virjiniyanıń jazıwinsha, áwmetsizlikten qashiwshi shaxslarda kóbinshe básiyeden qorqıw sezimi ústem boladı. Hátteki sonday adamlar bar, olar ayırım

tanislariniń názerinen qalip ketpeslik, olardı qapa qilmasliq ushin jetiskenlikke umtilmaydi, nátiyjede turmista áwmetsizler qatarina kirip qaladi.

Ásirese, bunday múnásibet qizlarǵa tán bolip, olar barliq nársede alda bolip ketken, áwmetli insanlarǵa isenim bildirmes eken. Solay etip, motivler sistemasi shaxstıń miynetke, adamlarǵa hám óz – ózine múnásibetlerinen kelip shıǵadi hám ondaǵı xarakter ózgesheliklerin de belgileydi. Olardıń hár birimizde real shárt – shárayatlarda kóriniwi belgili bir juwappershilikli jumis aldinan ózimizdi tutiwimiz hám jetiskenliklerge erisiwimiz benen bahalaymiz. Misal ushin, juwappershilikli imtixan tapsiriw protsesin alayıq, ayirim talabalar imtixan aldinan júdá qayǵiradi, qorqadi. Olar ushin imtixan tapsiriw júdá úlken táshwish. Basqalar bolsa bul protsessti basıqlıq penen basinan keshirip, ishinen qáweterlenip atırǵan bolsa da, buni basqalarǵa bildirmeydi. Jáne úshinshi tiptegi adamlar uliwma táshwishesiz bolip, sirá qoriqpaydi. Tábiyiy, usıǵan muwapiq tárizde, hár bir tip wákılleri jumisiniń jetiskenligi hám xizmetiniń nátiyjesi túrlishe boladi. Buǵan hár bir shaxstaǵı dawagerlik dárejesi de tásir etedi. Dawagerlik dárejesi joqarıraq bolǵanlar bilgen – bilmegenin dálillewge umtilsa, áne sonday dárejesi pásler bar bilgenin de jaqsi aytıp Bere almay, jáne oqitiwshi menen tartispaydilar da. Sonıń ushin da hár birimiz sotsiallıq xizmet motivlerinen tisqari, shaxsiy qásiyetlerimizdi de biliwimiz hám sanali tárizde minez – qulqimizdi basqara aliwimiz kerek.

Házirgi zaman psixologiyasında motivatsiya boyınsha bir qansha teoriyalar, baǵdarlar bar bolıp, olar hátteki bir-birine qayshı keliwide múmkin jaǵdayları esapqa alınǵan.

Usıdan kelip shıǵıp aytıwımız múmkin, motiv hám motivatsiya túsiniǵi har birinde har qıylı talıqlanadı Biraq bizlerdiń maqsetimiz teoriyalardı hám baǵdardardı talıqlaw emes bolǵanı ushıń, bizler tek ǵana motiv hám motivatsiya túsiniǵin kórip shıqtıq. Joqarıda aytıp ótilgenlerden, tómendegishe juwmaq jasawǵa boladı, motivatsiya-quramalı sistema bolıp, xızmetti háreketlendiriwshi kúshler jıyındısı bolıp, ol ózin meyiller, maqsetler, ideallar kórinisinde júzege shıǵadı hám insan xızmetin úzliksiz basqarıp, anıqlap beredi. İnsannıń motivatsiyalıq orayı ómiri dlawamında hár qıylı basqishtan ótedi hám qaliplesip baradı. Bul insannıń ishki dúnyasınan, hámde qorshǵan ortalıqtıń sırtqı faktorları táseri astında quramalı protsess bolıp qaliplesedi.

Bunıń ushin hár bir jas dáwiriniń kúshli hám kúshsiz táreplerin ajratıp bilip qoymastan, olardıń sol dáwirdiń imkaniyatlarınan paydalanǵan halda oqıwshılar aldına sáykes keletuǵın máseleler qoyıw kerek boladı. Solay etip, motivatsiya –keń túsiniq bolıp, baǵdarlanıwshılıqtı basqaratuǵın quramalı protsessti óz ishine kamtıydı. Motivatsiya blogın zárúrlıklar, motivler hám maqset quraydı. Motivler- xızmetti basqarıwshı psixikalıq qushler hám faktorlar. Motivlerdiń basqarıwshı kúshi insannıń intellektual, erk hám fizikalıq kúshlerine aktiv táserlerinde bilinedi.

REFERENCES

1. Sh. Mirziyoev. Harakatlar startegiyasi 2017-2021, Adolat nashriyoti 2017yil
2. Sh. Mirziyoev. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qu'shma majlisidagi nutq / Sh.M.Mirziyoev.- Toshkent: O'zbekiston, 2016.-56b.
3. Sh. Mirziyoev. 2022 jili 20 dekabr` kúni Tashkenttegi Kongress-xolda parlamentke múrajáátamasinan

4. Абдуллина, О. А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования: Для пед. специальностей высших учебных заведений / О. А. Абдуллина. М.: Просвещение, 1990. - 141с.
5. Андреева Ю.В. Развитие профессиональной направленности учащихся // Мир образования образование в мире. - 2004. - № 3. - С. 133 - 136.
6. Андреев В.Е. Социально-психологические условия формирования у старших школьников мотивации выбора профессии офицера: Автореф. дис. канд. психол. наук. Кемерово, 1999. – 145 с.